

Jan van der Haar

De gedocumenteerde waarheid

Over *M. De man van de voorzienigheid* van Antonio Scurati

Jan van der Haar (1960) is dichter en vertaler. Van zijn hand verschenen drie dichtbundels en zo'n zestig vertalingen uit het Italiaans, waaronder moderne klassieken als Gabriele d'Annunzio, Giorgio Bassani, Dolores Prato en Curzio Malaparte maar ook hedendaagse schrijvers als Roberto Saviano, Francesca Melandri, Wu Ming en Antonio Scurati. Hij vertaalde poëzie van o.a. Elsa Morante en Giorgio Bassani, en uit het Afrikaans diverse bundels van Antjie Krog. Hij is lid van het Utrechts Stadsdichtersgilde. 'De gedocumenteerde waarheid' was zijn bijdrage aan de Vertalersgeluktournee 2022 en verscheen eerder op de website van het Nederlands Letterenfonds.

*Antonio Scurati (Napels, 1969) is schrijver, hoogleraar literatuur en columnist. Van het veelgeprezen eerste deel van zijn serie over Benito Mussolini, *M. De zoon van de eeuw*, zijn in Italië inmiddels meer dan 500.000 exemplaren verkocht. De roman werd in 2019 bekroond met de Premio Strega, de voornaamste literaire prijs in Italië. De Nederlandse vertaling door Jan van der Haar werd genomineerd voor de Europese Literatuurprijs. Ook zijn eerdere werken werden veelvuldig vertaald en bekroond.*

De gedocumenteerde waarheid

Over *M. De man van de voorzienigheid* van Antonio Scurati

Toen ik er eind 2018 lucht van kreeg dat Uitgeverij Podium de rechten van de Mussolini-roman van Antonio Scurati had verworven, aarzelde ik geen moment om mijn diensten als vertaler aan te bieden. Van vrienden uit Rome had ik al enthousiaste berichten over het boek gehoord en zelf was ik grasduinend op internet uiterst nieuwsgierig geraakt. Het Italiaanse fascisme heeft een krater geslagen in de literatuur van het Novecento oftewel de twintigste eeuw. Ik was het al vertalend tegengekomen in de werken van onder anderen Giorgio Bassani, Curzio Malaparte en Gabriele d'Annunzio. Ik wist er dus wel iets van, maar zag nu mijn kans schoon om er een precieze uiteenzetting van te krijgen, vanaf het allereerste begin. In wat drie, uiteindelijk vijf romans moeten worden, dus geen saaie, droge kost. Ik voelde me niet te goed voor een proefvertaling en kon tot mijn vreugde al gauw aan de slag. In najaar 2019 verscheen *M. De zoon van de eeuw* en bijna twee jaar later *M. De man van de voorzienigheid*. Deze herfst zal ik het derde deel gaan vertalen. Titel nog onbekend. Ik popel.

Antonio Scurati is namelijk een heel goede stilist die veel eerder in het Nederlands had moeten worden vertaald. Voordat hij Mussolini bij de kop pakte had hij al zo'n tien boeken op zijn naam staan en tal van literaire prijzen gewonnen. Met *M. De zoon van de eeuw*, voortaan aan te duiden als M1, won hij de belangrijkste prijs in Italië, de Premio Strega. Het betekende zijn internationale doorbraak.

M. De man van de voorzienigheid, voortaan aan te duiden als M2, is een waardige opvolger die in dezelfde trant met dezelfde opzet is geschreven als M1. Volgens sommigen is het zelfs beter. Het is evenzeer gebaseerd op gedegen bronnenonderzoek. Niets is verzonnen. Alleen heeft de auteur er gevoel en zintuiglijkheid in verwerkt. Dat komt meteen aan het begin van M2 naar voren als de Duce moet braken vanwege een opspelende maagzweer. In geuren en kleuren krijgt de lezer het voorgeschoteld: 'De adem is muf, de pijn in de onderbuik drukkend, het braaksel is groenig, gestreept met bloed. Zijn bloed. [...] En zo komt het nu dat hij, de Leider van de zwarthemdenlegioenen, de veroveraar van Italië en de meest bewonderde Italiaan ter wereld, na een

bord spaghetti met tomatensaus drie dagen lang geen stoelgang heeft. En zo ja, dan draait hij een bolus van teerachtige stront, pijnlijk en scherp als een pruimenpit.' (p. 11 en p. 12)

Evenals M1 is M2 opgedeeld in jaren, respectievelijk 1919-1925 en 1925-1932, en bestaat het uit korte hoofdstukken, wat het boek vaart en ritme geeft. Elk hoofdstuk begint in cursief met de naam van de daarin optredende hoofdfiguur of -

figuren, de datum en plaats van handeling. Elk hoofdstuk eindigt met een of meerdere citaten van gebruikte bronnen. Dit werkt sfeer en authenticiteit verhogend.

Omdat de auteur pretendeert zich alleen op de gedocumenteerde waarheid te baseren, onthoudt hij zich van een oordeel omtrent zijn hoofdpersoon en diens fascistische beweging, maar impliciet krijgt de lezer mee dat Scurati geen sympathisant, laat staan bewonderaar van Mussolini is. Neem bijvoorbeeld het slot van p. 80: ‘En zo zal [de keuring van Wassermann] onthullen of haar geliefde Benito, die zij in het biografische verhaal heeft afgeschilderd als een uit de dood herrezen Romeinse keizer, in het werkelijke leven al dan niet besmet is met syfilis, jaren geleden opgelopen bij een stinkhoer in de stegen van Bottonuto, of in een pesthok in de achterhoede van een loopgraaf in de modder.’

Typerend voor M1 en M2 zijn de vele register- en perspectiefwisselingen. Die doen zich voor binnen de romanbeschrijvingen, maar met name binnen al die geciteerde bronnen aan het eind van ieder hoofdstuk. Het gaat daarbij om transcripties van telefoongesprekken, telegrammen, brieven, dagboekfragmenten, krantenartikelen, reclameboodschappen enzovoorts. De vertaler dient steeds weer de juiste toon te vinden in de telefoongesprekken tussen bijvoorbeeld Benito Mussolini en zijn broer Arnaldo, die een veel flegmatieker en gematigder persoon was dan de Duce. De laatste concludeert bijvoorbeeld: *E' proprio questa la ragione* – Daar zit hem de kneep (p. 273 –p. 264), waar Benito iets verderop zegt: *Parlare è facile* – Makkelijk gezegd...

Het perspectief van het verhaal ligt hoofdzakelijk bij Benito Mussolini, maar ook bij anderen zoals Margherita Sarfatti, de Joodse kunsthistorica, maîtresse, adviseur en biografe van Mussolini, die ondanks *mijn* sympathie voor haar geleidelijk door *hem* op een zijspoor wordt gezet, en Galeazzo Ciano, een beetje een sukkel die de schoonzoon van de Duce zal worden: ‘Costanzo had zijn zoon gedwongen tot zijn zestiende het matrozenuniform te dragen [...], hij had hem bevolen zich verre te houden van de fascistten van wie hij zelf een idool was, en tot zijn twintigste had hij hem zelfs het initiatieritueel voor de volwassen leeftijd verboden: bordeelbezoek.’

In M2 is de lezer getuige van de voortschrijdende ontmanteling van de Italiaanse democratie, die Mussolini omvormt tot een dictatuur. Al vertalend kon ik mijn ogen niet geloven. En dat 3 gebeurde bijna honderd jaar geleden in een vergelijkbaar proces als we heden ten dage meemaken in landen als Turkije, Belarus, maar vooral Rusland. De geschiedenis krijgt nooit genoeg van zichzelf en moet kennelijk steeds worden overgedaan.

Al even verbijsterend zijn de concentratiekampen: de Italianen waren er eerder mee dan de Duitsers, maar de Britten vonden ze uit in de Zuid-Afrikaanse Boerenoorlog (1899-1902). De Italianen vestigden de kampen in de woestijngebieden van het gekoloniseerde Libië. De enige illustratie in M2 is eraan gewijd. Het gaat om een geometrisch aandoende luchtfoto van het concentratiekamp van al-Abyar, dat tot in de finesses wordt beschreven.

Gruwelijk in hun gewelddadigheid zijn de woestijnoorlogen tussen het leger van generaal Rodolfo Graziani en een guerrillagroep van autochtone rebellen, waarbij

de kolonisten er niet voor terugdeinsden om yperiet oftewel mosterdgas te gebruiken.

De transcriptie van alle Arabische namen, woorden en termen via het Italiaans naar het Nederlands was een precisiewerkje. Daar zou nog wel iets kunnen zijn misgegaan. Bij een vertaling kan dat immers altijd. Zoals mijn moeder, een degelijke domineesvrouw, mij als kind placht in te prenten: 'Het volmaakte zullen wij hier op aarde niet bereiken, jongen...'

Volmaakt of niet, Scurati werpt met zijn Mussolini-romans een helder licht op het fascisme van Mussolini en op de Duce zelf. Ik vind het fantastisch om dat licht te vertalen, ben benieuwd naar M3, waarvan ik alvast kan verklappen dat het met een sprong in de tijd in 1938 begint: De Tweede Wereldoorlog staat voor de deur. Ondanks alle verschrikkingen van dien hoop ik het vertaalplezier erin te houden.